

PODMIENKY NA ŽENSKÚ VZDELANOSŤ V DUALISTICKOM UHORSKU A DISKURZ SLOVENSKEJ NÁRODOVECKEJ SOCIETY NA PRELOME 19. A 20. STOROČIA¹

Karol Holly

HOLLÝ, Karol: Education conditions of women in dualistic Hungary and the Slovak national movement discourse at the end of the 19th and beginning of the 20th centuries. *Historické štúdie*, 2013, roč. 47, pp. 187 – 205.

In the article the author addresses particular issues concerning the education of women in Hungary under dualism, with particular regard to the area of contemporary Slovakia. In the first part, analysis of the following issues is undertaken: literacy; school attendance; and the school system in Hungary according to Act Nr. 38 from 1868 with regard to girls' education. In the second part, efforts to establish a Slovak girls' school, contemporary attitudes of the Slovak patriotic society (members of the Slovak national revival movement) on women's status in society, and women's education and participation in the public sphere are discussed in detail.

History. Hungary/Slovakia. Women education.

Vzdelanie, spoločenský status či možnosti a limity profesionálnej realizácie žien v Uhorsku, resp. na území dnešného Slovenska² koncom 19. a začiatkom 20. storočia

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0119-11. Autor je vedeckým pracovníkom Historického ústavu SAV.

² Domnievam sa, že striktné vymedziť predmet výskumu hranicami dnešného Slovenska, nie je adekvátne. Vychádzam z absencie takejto územnosprávnej jednotky pred rokom 1918, uvedomujúc si pritom, že v dobovom myslení pojem Slovenska existoval. Z toho dôvodu „dejiny Slovenska“ pred rokom 1918 majú zmysel predovšetkým ako dejiny idey Slovenska, teda patria do dejín ideí. Napriek tomu veľké množstvo prác vychádza pri koncipovaní svojho predmetu výskumu z koncepcie dejín „územia dnešného Slovenska“, resp. „slovenských žúp“ v Uhorsku alebo často len bližšie nedefinovaného „Slovenska“. Keďže pracujem aj s výsledkami takto koncipovaných výskumov, musím v týchto prípadoch aplikovať aj ich východiská. V tomto kontexte treba vnímať používanie termínov „slovenské župy“ či „Slovensko“ v ďalšom texte. Porovnaj k tomu: VÖRÖS, László. *Analytická historiografia versus národné dejiny. „Národ“ ako sociálna reprezentácia*. Pisa : Edizioni Plus – Pisa University Press, 2010, s. 58 – 63. Námet do diskusie na túto tému poskytuje napr. aj text. R. Holeca, pozri: HOLEC, Roman. „Krátke“ dejiny „dlhého“ storočia. In *Historický časopis*, 55, 2007, 1, s. 75 – 94. V rámci tejto terminologickej poznámky pokladám za potrebné venovať priestor aj kategórii „slovenské ženské hnutie“. Označujem ním výlučne nevelkú skupinu žien a mužov zoskupených okolo spolku Živena a časopisov *Dennica a Živena*. Z hľadiska ideologickej a programovej orientácie

boli v porovnaní s krajinami s rozvinutejšou občianskou spoločnosťou v mnohých ohľadoch horšie.³ Pri analyzovaní tejto problematiky je nevyhnutné mať na zreteli všeobecné charakteristiky vtedajšej spoločnosti,⁴ keďže ženy boli jej neoddeliteľnou súčasťou a faktory ako napr. rurálne, resp. urbánne prostredie, majetnosť či sociálny status a pod., ovplyvňovali charakter životov tak mužov, ako aj žien. Situácia žien však mala svoje špecifiká, ktoré sa týkali predovšetkým väčšej uzavretosti žien v tzv. súkromnej sfére (v domácnosti). Jedným zo základných limitov prenikania ženy do verejnej sféry bol nízky stupeň normovaného vzdelania žien.⁵ Pramenilo to okrem legislatívnych obmedzení (obmedzený prístup k vyššiemu vzdelaniu, štruktúra študijných programov a ďalšie) aj z dominujúcej mienky spoločnosti (vrátane veľkej časti žien), podľa ktorej sa žena mala realizovať predovšetkým ako gazdínka a matka a ambície presahujúce túto rolu, určenú jej spoločnosťou (a podľa dobových postojov neraz prirodzenosťou, resp. priamo Bohom), sa vnímali ako škodlivé. Nevyhnutne sa to odzrkadlilo aj na charaktere projektov zameraných na edukáciu dievčat, ktoré vzišli z prostredia slovenskej národoveckej society. V dobovom diskurze slovenského nacionalizmu sa úsilie o rozšírenie možností vzdelania pre ženy zdôvodňovalo predovšetkým potrebou posilniť slovenské národné hnutie. Malo sa tak diať „zvnútra“, teda podporou mužov – národovcov, starostlivosťou o domácnosť a najmä výchovou detí

ho považujem za súčasť slovenského národného hnutia, resp. slovenskej národoveckej society. Spochybnenie tradičných historiografických stereotypov a ponúknuť odlišných možností interpretácie termínu „slovenské ženské hnutie“ prináša text G. Dudekovej, pozri: DUDEKOVÁ, Gabriela. Emancipácia a ženské hnutie v Uhorsku. Možnosti a výsledky nových výskumov. In *Človek a spoločnosť* (www.saske.sk/cas), 9, 2006, 4. V ďalšom texte budem používať aj termíny súkromná sféra a verejná sféra. „Súkromná sféra“ označuje de facto domáce hospodárstvo a naopak, pod „verejnou sférou“ myslím spravidla vykonávanie nejakej profesie, zamestnania či zastávanie verejnej funkcie, resp. inštitucionálne zázemie v rámci oficiálneho systému fungovania súdobých spoločenských vzťahov. Uvedomujem si, že význam týchto pojmov nie je jednoznačný a nezávislý od situácie v konkrétnom priestore a v konkrétnom historickom období a ich používanie nesie riziko historiografických stereotypov. Užitočný je v tejto veci metodologický text od E. Mannovej a G. Dudekovej, pozri: DUDEKOVÁ, Gabriela – MANNOVÁ, Elena. Rodové vzťahy a postavenie žien v období modernizácie. Výsledky najnovších výskumov (Úvod). In *Človek a spoločnosť* (www.saske.sk/cas), 9, 2006, 4.

³ Takéto hodnotenie, samozrejme, platí iba v hodnotovom systéme boja za emancipáciu žien, v rámci ktorého sa ako „lepšie“ hodnotilo viac práv, resp. väčšie možnosti spoločenskej a profesionálnej realizácie pre ženu, a vice versa. Niet pochýb, že v rámci iných hodnotových, resp. svetonázorových systémov by označenia „lepšie“ a „horšie“ mali odlišnú aj úplne opačnú konotáciu či definíciu.

⁴ Pozri podrobnejšie napr. MESÁROŠ, Július. Obyvateľstvo. In PODRIMAVSKÝ, Milan (ed). *Dejiny Slovenska III* (od roku 1848 do konca 19. storočia). Bratislava : Veda, 1992, s. 472 – 506; JAKEŠOVÁ, Elena. Spoločnosť. In KOVÁČ, Dušan et al. *Slovensko v 20. storočí*. Prvý zväzok. Slovensko na začiatku storočia 1901 – 1914. Bratislava : Veda, 2004, s. 33 – 79.

⁵ Okrem nevzdelanosti prenikanie ženy do verejnej sféry limitovala najmä ekonomická a právna závislosť od muža. Pozri o tom bližšie: DUDEKOVÁ, Gabriela. *Právne postavenie ženy v 19. storočí. Hranice a limity*. In DARULOVÁ, Jolana – KOŠTIALOVÁ, Katarína (eds.). *Sféry ženy. Sociológia, etnológia, história*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici; Sociologický ústav Akadémie vied Českej republiky v Prahe, 2004, s. 377 – 390; DUDEKOVÁ, Gabriela. Postavenie muža a ženy v zrkadle práva. Manželské právo na prelome 19. a 20. storočia. In *Pamiatky a múzeá*, 2004, 4, s. 48 – 51.

v národnom duchu.⁶ Budem sa snažiť ukázať, že odlišné koncepcie edukácie dievčat, vychádzajúce napr. z požiadavky ekonomickej samostatnosti ženy, mali omnoho menší vplyv.

Text delím na dve analytické, resp. materiálové časti, a jednu sumarizujúcu. Najprv sa venujem legislatívnemu rámcu ženskej vzdelanosti, otázkam ženskej gramotnosti a vzdelávacím inštitúciám. V druhej časti sa koncentrujem na ženskú vzdelanosť z aspektu dejín slovenského národoveckého myslenia, ako aj v kontexte aktivít a projektov slovenského národného hnutia. Obsahom tretej časti je krátke zhrnutie.

1. Inštitucionálnoprávne aspekty ženskej vzdelanosti v dualistickom Uhorsku so zreteľom na územie dnešného Slovenska; problematika ženskej gramotnosti

1.1. Základný legislatívny rámec: školský zákon č. 38/1868

Základnou legislatívnou úpravou na výskum ženskej vzdelanosti v období dualizmu je zákon č. 38 z roku 1868,⁷ ktorý definoval školský systém v nových pomeroch po roku 1867. Zákon viacerí autori pokladajú za pozitívny medzník v otázke ženskej vzdelanosti, keďže sprísňoval povinnú školskú dochádzku pre dievčatá a umožňoval im študovať na vyšších ľudových či meštianskych školách.⁸ Z hľadiska cieľov sloven-

⁶ K problematike ženskej vzdelanosti v dualistickom Uhorsku pozri napr.: DUDEKOVÁ, Gabriela. Emancipácia a ženské hnutie v Uhorsku. Možnosti a výsledky nových výskumov. In *Človek a spoločnosť* (www.saske.sk/cas), 9, 2006, 4; DUDEKOVÁ, Gabriela. Międzynarodowa działalność kobiet w Austro-Węgrzech i VII Kongres Międzynarodowego Stowarzyszenia na Rzecz Praw Wyborczych Kobiet w Budapeszcie w 1913 r. In JANIÁK-JASIŇSKA, Agnieszka – SIERAKOWSKA, Katarzyna – SWARC, Andrzej (edd.). *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich do 1918 roku (na tle porównawczym)*. Warszawa : Wydawnictwo Neriton, 2008, s. 147 – 169. DUDEKOVÁ, Gabriela. Radikálky alebo konzervatívky? : nové výskumy v oblasti dejín ženského hnutia na Slovensku. In CVIKOVÁ, Jana – JURÁŇOVÁ, Jana – KOBOVÁ, Ľuba (eds.). *Histórie žien: aspekty písania a čítania*. Bratislava : Aspekt, 2007, s. 80 – 95; KOBOVÁ, Ľubica. Načo je (komu) volebné právo? Jeden z príbehov volebného práva žien na Slovensku. In CVIKOVÁ – JURÁŇOVÁ – KOBOVÁ, *Histórie žien*, s. 273 – 291; KODAJOVÁ, Daniela. Stowarzyszenie Kobiet Słowackich Żivena. In JANIÁK – JASIŇSKA – SIERAKOWSKA – SWARC, *Działaczki społeczne*, s. 477 – 487; KODAJOVÁ, Daniela. Vyššie vzdelávanie dievčat na Slovensku v 19. storočí. In *Človek a spoločnosť* (www.saske.sk/cas), 9, 2006, 4; MANNOVÁ, Elena. Stowarzyszenia kobiece i „społeczności cząstkowe“ w przestrzeni wielokulturowej (na przykładzie XIX-wiecznej Słowacji). In JANIÁK-JASIŇSKA – SIERAKOWSKA – SWARC, *Działaczki społeczne*, s. 131 – 146. MANNOVÁ, Elena. Verejnosc' verzus rodinný krb? Ženy v spolkoch na Slovensku v 19. storočí. In *Človek a spoločnosť* (www.saske.sk/cas), 9, 2006, 4; MAXWELL, Alexander. National Endogamy and Double Standards: Sexuality and Nationalism in East-Central Europe During the 19th Century. In *Journal of Social History*, Winter 41, 2007, 2, s. 413 – 433; WEBER, Nora. Feminism, patriarchy, nationalism, and women in fin-de-siècles Slovakia. In *Nationalities Papers*, 25, 1997, 1, s. 42 – 50.

⁷ MÁRKUS, Dezső (ed.). *Corpus iuris Hungarici: Magyar törvénytar: 1836–1868. évi. Törvényczikkék*. Budapest : Franklin-Társulat, 1896, s. 449 – 469.

⁸ Pozri napr. KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství* I. Praha : Sfinx Bohumil Janda, 1929, s. 475; POTEMRA, Michal. *Školstvo na Slovensku v rokoch 1901–1918*. Bibliografický prehľad.

ského národného hnutia znamenal relatívne pozitívnu legislatívnu normu najmä vďaka tomu, že umožňoval vyučovanie v materskej reči.⁹

Dôležitý je hneď § 1, ktorý stanovil povinnú školskú dochádzku pre deti (teda aj dievčatá) od šiesteho do dvanásteho, resp. pätnásteho roku, a čo je dôležité – v § 4 a 5 stanovuje aj konkrétne sankcie v prípade porušenia tejto povinnosti.¹⁰ Zákon vymedzoval základné ľudové školy, vyššie ľudové školy, meštianske školy a školy na výchovu učiteľov (§ 8), pričom vyučovanie sa mohlo realizovať v súkromných alebo verejných školách (§ 9).¹¹ Podľa zákona sa mali chlapci a dievčatá učiť zvlášť a ak to bolo možné aj v oddelených miestnostiach (§ 29).¹² Zákon v § 64 stanovoval odlišný obsah výučby pre chlapcov a dievčatá na vyšších ľudových školách¹³, ako aj iný čas vyučovania (§ 61).¹⁴ Na meštianskych školách sa chlapci a dievčatá mali učiť zvlášť (§ 71) a vyučovanie pre dievčatá bolo štyri roky a pre chlapcov šesť (§ 68).¹⁵ Učebný plán na meštiankach nebol diferencovaný pre chlapcov a dievčatá (§ 74), ale minister mal právo z neho vybrať predmety, ktoré sa dievčatá nebudú učiť a určiť namiesto nich alternatívu (§ 78).¹⁶ V školách na výchovu učiteľov bola dĺžka štúdia pre chlapcov

Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1990, s. 510 a 523; VANĚKOVÁ, Daniela. *Ženská otázka a problematika žien v druhej polovici 19. storočia na Slovensku*. Diplomová práca. Bratislava : Filozofická fakulta UK, Katedra pedagogiky, 1979, s. 40 – 41. K. Nagyné-Szegvári však poukazuje na diskriminačné ustanovenia zákona voči ženám, ktoré sa týkali najmä dĺžky školskej dochádzky (porovnaj pozn. č. 13 a 14) a obsahu výučby (porovnaj pozn. č. 12, 15 a 17). Pozri bližšie: NAGYNÉ – SZEGVÁRI, Katalin. *Út a nők egyenjogúságához*. Budapest : Kossuth, 1981, s. 121 – 127.

⁹ Z prehľadov dejín slovenskej pedagogiky o zákone pozri SCHUBERT, Jozef. Školstvo, výchova a pedagogika na Slovensku v rokoch 1867–1918. In MÁTEJ, Jozef et al. *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1976, s. 282 – 302 (autor sa venuje zákonu aj v súvislosti so vzdelávaním dievčat); BRŤKOVÁ, Milada. *Kapitoly z dejín pedagogiky*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1995, s. 85 – 87.

¹⁰ MÁRKUS, *National Endogamy*, s. 449 – 450.

¹¹ Tamže, s. 451.

¹² Tamže, s. 454. Boj za koedukáciu (spoločné vyučovanie chlapcov a dievčat) v Uhorsku opisuje S. Zimmermann: ZIMMERMANN, Susan. *Die bessere Hälfte? Fraubewegungen und Frauenbestrebungen im Ungarn und Habsburgermonarchie 1848 bis 1918*. Wien : Promedia-Verlag; Budapest : Napvilág Kiadó, 1999, s. 136 – 139.

¹³ MÁRKUS, *National Endogamy*, s. 458 – 459. Dievčatá sa nemali na rozdiel od chlapcov učiť tieto predmety: základy poľnohospodárstva, národné právo, jednoduché účtovníctvo, telocvik so zreteľom na vojenský výcvik. Chlapcom sa zas nepredpisovali ženské ručné práce. Prírodovedu a prírodopis sa chlapci mali učiť s ohľadom na poľnohospodárstvo a priemysel, dievčatá na záhradkárstvo a ženské práce. Spoločný predmet zemepis a dejepis bol pre chlapcov špecifikovaný ako všeobecný a národný. Dievčatám sa predpisovala iba aritmetika, chlapci mali tento predmet obohatený o geometriu a cvičenia pre praktické využitie. Ďalšie predmety (náboženstvo, krasopis a kreslenie, materská reč – v nemaďarských školách aj maďarčina, a spev) boli spoločné. Pozri: MÁRKUS, *National Endogamy*, s. 458 – 459.

¹⁴ MÁRKUS, *National Endogamy*, s. 458. Pre chlapcov to boli tri roky, pre dievčatá dva.

¹⁵ Tamže, s. 459 – 460.

¹⁶ Tamže, s. 460 – 461. Nariadenie z roku 1877 rátať s možnosťou, že žena bude pomáhať mužovi v obchode, a zaviedlo na dievčenských meštiankach povinné vyučovanie účtovníctva a nemčiny, pozri NAGYNÉ – SZEGVÁRI, *Út a nők egyenjogúságához*, s. 125 – 126. V učebnom pláne (§ 74) však bola zastúpená nemčina a účtovníctvo, je teda pravdepodobné, že spomínané predmety sa do roku 1877 dievčatá na meštiankach neučili v dostatočnej miere.

a dievčatá rovnaká (tri roky – § 87 a § 109).¹⁷ Obsah vyučovania bol určený osobitne pre budúcich učiteľov a pre budúce učiteľky (§ 88 a § 111).¹⁸

1.2. Ženská vzdelanosť v zrkadle údajov o gramotnosti z rokov 1870 a 1900

Pri analýze ženskej vzdelanosti v súdobej spoločnosti sú zaujímavé údaje o gramotnosti a školskej dochádzke.¹⁹ Z podrobného výskumu D. Vaněkovej vyberáme niektoré údaje a závery. Za pozornosť stojí, že ak sa sleduje negramotnosť (neznalosť písania ani čítania), nepozorujeme výrazné rozdiely medzi mužmi a ženami. Roku 1870 sa v slovenských župách²⁰ v rámci Uhorska eviduje 55,9 % negramotných žien oproti 51,7 % negramotných mužov. Roku 1900 je to 41,4 % negramotných žien oproti 37,1 % negramotných mužov. Aj keď v analyzovanom období gramotnosť vo všeobecnosti stúpala, rozdiel medzi mužmi a ženami sa nezmenil (niečo vyše 4 %) v neprospech žien.²¹ Tu možno dodať, že negramotnosť žien súvisela s nižším sociálnym statusom. Približne 80 % analfabietiek (v Uhorsku) pochádzalo z nižších vrstiev.²² Výraznejšie rozdiely medzi mužmi a ženami však pozorujeme pri analýze údajov o gramotnosti (znalosť písania a čítania) a pologramotnosti (len čítania). Roku 1870 tvorili gramotné ženy z celkového počtu žien len 19,6 %, kým medzi mužmi bolo evidovaných 32,6 % gramotných. Vidíme teda výrazne vyšší rozdiel – až 13 %. Situácia bola opačná pri pologramotnosti, kde bol pomer 24,4% : 15,6 % obrátený v prospech žien.²³ Tieto údaje svedčia podľa autorky o nižšom spoločenskom postavení žien, ako aj o tom, že „*muž bol ekonomicky a spoločensky nútený viac užívať písomný styk ako žena*“²⁴.

Keď však sledujeme údaje z roku 1900, evidujeme výrazný rast ženskej gramotnosti a vyrovnávajúcu tendenciu v ich zastúpení v kategórii plne gramotných. Roku 1900 zaznamenávame 48,9 % žien schopných čítať a písať (čo je v porovnaní s rokom 1870 nárast o 29,3 %). U mužov sa roku 1900 eviduje 59,8 % gramotnosť, čo predstavuje nárast o 27,2 %. Zo skúmaných štatistík autorka vyvodzuje takéto závery:

1. počet plne gramotných žien stúpala, hoci ani na konci storočia nedosahoval 50 %;

¹⁷ MÁRKUS, *National Endogamy*, s. 462 a 464. Od roku 1883 to boli štyri roky, pozri: POTEMRA, *Školstvo na Slovensku*, s. 515.

¹⁸ MÁRKUS, *National Endogamy*, s. 462 a 464 – 465. Učebný plán pre budúce učiteľky bol, okrem spoločných predmetov, viac zameraný na výučbu ženských prác, čo korešponduje s § 106 (tamže, s. 464), ktorý hovorí o tom, že učiteľky mali v budúcnosti učiť dievčatá. Ďalšie podmienky štúdia pozri tamže, § 106 – 115, s. 464 – 465.

¹⁹ Opieram sa tu o prácu D. Vaněkovej z Múzea školstva a pedagogiky v Bratislave, ktorej sa touto cestou chcem poďakovať za poskytnutie jej diplomovej práce, ako aj za ďalšiu odbornú pomoc. Pozri VANĚKOVÁ, *Ženská otázka a problematika žien*.

²⁰ Porovnaj s pozn. č. 2.

²¹ VANĚKOVÁ, *Ženská otázka a problematika žien*, s. 27 – 28.

²² NAGYNÉ – SZEGVÁRI, *Út a nők egyenjogúságához*, s. 122.

²³ Tento údaj korešponduje s hodnotením Jozefa Maliaka: „[...] I samé cirkevné školy zanedbávaly zúmyselne v istom období vzdelanie ženského pohlavia, obmedzivovali sa na nauku v čítaní, ale naučiť dievča písať, to už pokladala stará škola za vec zbytočnú;“ Pozri MALIAK, Jozef. Nové položenie – nové úlohy. In *Dennica*, 5, 1902, 8, s. 163.

²⁴ VANĚKOVÁ, *Ženská otázka a problematika žien*, s. 28.

2. celoslovenský priemer gramotnosti žien bol vyšší ako celouhorský;
3. evidujú sa veľké rozdiely tak medzi jednotlivými župami, ako aj medzi východnou a západnou časťou Slovenska.²⁵

Vaněková podrobne analyzuje aj štatistické údaje o školopovinnosti a reálnej návštevnosti školy. Nemáme tu priestor na rekapituláciu tejto otázky, s ktorou je spojených viacero metodických problémov. Na hlbšiu analýzu preto odkazujeme na citovanú prácu. Všeobecne však možno konštatovať, že údaje o skutočnej návštevnosti základných a opakovacích škôl sú voči dievčatám nepriaznivejšie než voči chlapcom. Rozdiely však neboli také závažné ako v prípade návštevnosti stredných škôl, kde boli obrovské.²⁶

1.3. Vyššie dievčenské školy a ženské univerzitné štúdium v Uhorsku

Do roku 1875, keď Uhorsko zriadilo prvú vyššiu dievčenskú školu v Budapešti, sa vyššie vzdelávanie žien realizovalo v súkromných alebo cirkevných (rádových) ústavoch, ktoré si dievčatá z chudobnejších rodín nemohli dovoliť.²⁷ Ako som už uviedol, školský zákon z roku 1868 umožňoval zakladať dievčenské meštianske školy. Od roku 1874 mali väčšie mestá povinnosť zakladať takéto školy.²⁸ Minister školstva Augustín Trefort založil prvú vyššiu dievčenskú školu v Budapešti (1875) a podobné školy sa zakladali aj na území dnešného Slovenska²⁹ (Trenčín – 1877, Levoča – 1879, Košice – 1892, Bratislava a Banská Bystrica – 1883). Tieto šesťročné školy nenahradzovali úplné stredoškolské vzdelanie, ale neskoršími úpravami sa vývoj uberal práve týmto smerom (prvé dievčenské gymnázium v Uhorsku vzniklo v roku 1896 v Budapešti). Tieto inštitúcie okrem toho, že sa podieľali na pomáňarčovaní dievčenskej mládeže, znamenali významný medzník v rozširovaní možností dosiahnutia vyššej kvalifikácie pre dievčatá.³⁰ Činnosť ženských organizácií v Uhorsku sa v značnej miere koncentrovala na cieľ, aby sa ženám umožnilo aj univerzitné štúdium. Táto požiadavka, na rozdiel od už pomerne akceptovaného vzdelávania dievčat na ľudových a meštianskych školách, sa v Uhorsku koncom 19. storočia vnímala pomerne kontroverzne. Úsilie ženských organizácií bolo napokon úspešné, keď v decembri roku 1895 sa povolilo univerzitné štúdium pre ženy na lekárskech, farmaceutických a filozofických študijných odboroch.³¹

²⁵ Tamže, s. 28 – 30. Autorka podrobne spracovala údaje o gramotnosti aj k jednotlivým „slovenským župám“. Porovnaj pozn. 2.

²⁶ Bližšie VANĚKOVÁ, *Ženská otázka a problematika žien*, s. 30 – 37.

²⁷ Pozri o tom a tiež o predchádzajúcom vývoji: VANĚKOVÁ, *Ženská otázka a problematika žien*, s. 37 – 41. Pozri KÁDNER, *Vývoj a dnešní soustava školství*, s. 475.

²⁸ POTE MRA, *Školstvo na Slovensku*, s. 510.

²⁹ Dievčenské školstvo na Slovensku pred rokom 1918 (por. pozn. č. 2) mapuje vo svojej štúdií J. Drenko, pozri DRENKO, Jozef. Dievčenské školy na Slovensku do roku 1918. In *Pedagogická revue*, 58, 2006, 1, s. 80 – 96.

³⁰ Bližšie pozri POTE MRA, *Školstvo na Slovensku*, s. 510 – 515. M. Potemra uvádza aj konkrétne počty dievčat na týchto školách, pozri POTE MRA, *Školstvo na Slovensku*, s. 513. Pozri tiež VANĚKOVÁ, *Ženská otázka a problematika žien*, s. 44 – 45.

³¹ ZIMMERMANN, *Die bessere Hälfte?*, s. 106 a 139. O ženskom univerzitnom štúdiu v Uhorsku pozri podrobnejšie tamže, s. 139 – 149.

2. Postoje k ženskej vzdelanosti v diskurze slovenskej národoveckej society na prelome 19. a 20. storočia

V tejto časti predstavím niekoľko vybraných postojov z dobovej publicistiky, programových dokumentov a korešpondencie, ktoré sa dotýkajú problematiky vzdelávania žien. Vzhľadom na veľký rozsah pramenného materiálu nebude tento výber reprezentatívny, avšak z hľadiska dejín myslenia o ženskej vzdelanosti má táto množina postojov nemalú výpovednú hodnotu.³² Ešte predtým však uvediem niekoľko poznámok ohľadom dievčenských škôl v kontexte slovenských národoveckých aktivít v dualistickom Uhorsku.

2.1. Dievčenské školy a slovenské národné hnutie

Výnimočný, avšak viac svojou koncepciou ako reálnym vplyvom, bol Výchovný ústav dievčenský vo Veľkej Revúcej. Tento projekt z prvej polovice 70. rokov 19. storočia³³ je napriek krátkemu trvaní a malému počtu žiačok svedectvom nezvyčajne otvoreného myslenia jeho tvorcov vo veci vzdelania žien.³⁴ Revúcky ústav mohol

³² Toto vyplýva z toho, že množstvo dobových textov ešte nikto neanalyzoval, resp. historiografia sa tejto problematike venovala iba okrajovo a je tu teda široké pole na ďalší výskum. Z doterajších odborných spracovaní možno spomenúť aspoň KAČÍREK, Luboš. Vnímanie emancipácie žien v slovenskej spoločnosti v 60. a 70. rokoch 19. storočia. In DARULOVÁ – KOŠŤIALOVÁ, *Sféry ženy*, s. 391 – 401; POTEĽRA, *Školstvo na Slovensku*, s. 431 – 437, 510 – 515 a inde (na túto prácu nadväzuje POTEĽRA, Michal. *Školstvo na Slovensku v rokoch 1901–1918*. Bibliografický prehľad. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach; Martin : Matica Slovenská 1993, s. 428 – 434, 478 – 480 a inde).

³³ Z vývoja pred rokom 1867 možno upozorniť aspoň na to, že šiesty bod *Žiadosti slovenského národa* obsahoval požiadavku zakladania dievčenských škôl so slovenským vyučovacím jazykom. Pozri *Žiadosti slovenského národa*. In BEŇKO, Ján – HRONSKÝ, Marián – MARSINA, Richard – PEKNÍK, Miroslav (eds.). *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I*. Bratislava : Národné literárne centrum – Dom slovenskej kultúry, 1998, s. 308. K obdobiu po rok 1867, resp. aj k ranej fáze dualizmu v kontexte edukácie dievčat pozri napr. KAČÍREK, *Vnímanie emancipácie žien*; KODAJOVÁ, Daniela. Vzdelávanie dievčat na Slovensku a prvé učiteľky. In MICHALIČKA, Vladimír (ed.). *Dejiny školstva a pedagogiky na Slovensku: zborník z konferencie konanej dňa 28. 11. 2007 v Bratislave*. [Bratislava] : Ústav informácií a prognóz školstva, 2008, s. 170 – 182; KARŠAI, František. Výchovný ústav dievčenský v Revúcej. In SROGOŇ, Tomáš (ed.). *Sto rokov Revúckeho gymnázia 1862–1962*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1965, s. 70 – 77.

³⁴ Skúmanie tohto ústavu je spojené s viacerými nejasnosťami, avšak určite by si tento projekt revúckych národovcov a pedagógov zasluhoval samostatnú štúdiu. Nateraz uvádzam iba základné pramene a literatúru: ORMIS, Samuel. Vychovávaci ústav dievčenský vo Veľkej Revúci. In *Obzor*, 9, 1871, 3 a 4, s. 24 a 32; PEPICH, E. P. – PEPICH, H. Príhlas. In *Orol*, 2, 1871, 8, s. 254 – 255; MALIAK, Jozef. Pokus so slovenským dievčenským ústavom vo Veľkej Revúci a v Iloku. In *Domácnosť a škola*, 3, 1913, 8 a 9, s. 225 – 229 a 257 – 261; ORMIS, Ján Vladimír (ed.). *Marína Ormisová spomína*. Martin : Osveta, 1979, s. 74 – 75; ČECETKA, Juraj. *Zo slovenskej pedagogiky*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1940, s. 81 – 83; KARŠAI, *Výchovný ústav dievčenský* (obsahuje prepis archívnych materiálov z mestského magistrátu vo Veľkej Revúcej); GALLO, Ján. *Revúcke gymnázium (1862 – 1874)*. Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, 1969, s. 70 – 73; VANĚKOVÁ, *Ženská otázka a problematika žien*, s. 60 – 68.

vzniknúť aj vďaka tomu, že v tomto období sa základné legislatívne normy, určujúce pomery v Uhorsku po roku 1867 (predovšetkým ohľadom práv príslušníkov jednotlivých *národností* v rámci uhorského politického *národa*), aplikovali v praxi vo väčšej miere ako neskôr.³⁵ V období po zatvorení slovenských gymnázií (1874, 1875) bol naďalej aktuálny maďarizačný trend v školskej politike uhorských vlád, čo sa prirodzene dotýkalo aj rozvíjajúceho sa dievčenského školstva v Uhorsku.³⁶ Predstavitelky a podporovatelia slovenského ženského hnutia sa snažili umožniť slovenským dievčatám študovať v slovenčine. Napriek tomu, že spolok Živena sa od svojho vzniku stále usiloval založiť slovenskú dievčenskú školu, počas existencie rakúsko-uhorskej monarchie sa mu to nepodarilo³⁷ (o koncepcii týchto snáh pozri nižšie). Určitým riešením tejto situácie bolo navštevovanie českých dievčenských škôl v Predlitavsku.³⁸ Z ďalších pokusov o založenie slovenskej dievčenskej školy je potrebné aspoň spomenúť projekt Jozefa Maliaka (v Iloku zo začiatku 20. storočia)³⁹ a ďalší výskum by rovnako nemal obísť ani evanjelickú vyššiu dievčenskú školu v Modre, kde chceli vyučovať po slovensky.⁴⁰ Programovým dôsledkom absencie slovenských dievčenských škôl pre vedúce osobnosti slovenského ženského hnutia bolo odporúčanie pestovať samovzdelávanie v domácom prostredí a súčasne odmietnutie vyššieho vzdelania pre dievčatá v školách s povinným maďarským vyučovacím jazykom.

³⁵ Porovnaj napr. argumentáciu v prospech Výchovného ústavu dievčenského vo Veľkej Revúcej: „... aby sa tak rečená opätovacia škola zriadila, čo tým súrnejšie sl. mestu odporúča, že je to škola takáto už i krajinským zákonom naložená.“ Pozri KARŠAI, *Výchovný ústav dievčenský*, s. 71. Zatvorenie gymnázia vo Veľkej Revúcej znamenalo koniec aj pre tamojší Výchovný ústav dievčenský.

³⁶ Na trpké skúsenosti s maďarským vyučovaním, ktorému žiačky nerozumeli, spomína napr. Hana Gregorová. Pozri GREGOROVÁ, Hana. *Spomienky*. Bratislava : Tatran, 1979, s. 54 – 59. Zaujímavé je však jej retrospektívne hodnotenie tohto problému, keď v ňom vedela s odstupom času nájsť aj pozitíva: „Ani tie trpké chvíle nad maďarskými knihami dnes už nevidím také čierne. Veď vďaka nim som pozdejšie mohla čítať maďarských autorov v originále.“ Tamže, s. 59. O skúsenostiach E. Šoltésovej s maďarským vyučovaním pozri: MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, Elena. Sedemdesiat rokov života. In BO-SÁKOVÁ, Viera (ed.). *Elena Maróthy-Šoltésová*. Výber I. Bratislava : Tatran, 1978, s. 461 – 463 a inde.

³⁷ Pozri o tom napr. TKADLEČKOVÁ-VANTUCHOVÁ, Jarmila. *Živena, jej osudy a práca*. Bratislava : EPOCHA, 1969, s. 53 – 60; PŠENÁK, Jozef. Elena Maróthy-Šoltésová a jej snahy o zriadenie slovenských dievčenských škôl. In *Pedagogická revue*, 52, 2000, 2, s. 160 – 169. Ako upozornila T. Vansová, vzhľadom na to, že Živena mala v oficiálne potvrdených stanovách zakomponovanú požiadavku na zriadenie takejto školy, potvrdenie od vlády nepotrebovala. Avšak podľa Vansovej „keď by sa škola horko-tažko a po biede založila, tam hore bola by prvá starosť ju rozpustiť a zničiť pod akoukoľvek lichou zámenkou“. Pozri T. V. [VANSOVÁ, Terézia]. „Živena“ a hospodárska škola pre dievčatá. In *Revue Naše Slovensko*, 3, 1910, 7, s. 252.

³⁸ Pozri o tom KIPS, Milan. K problematike česko-slovenských vzťahov v školstve v rokoch 1900 – 1918 (Vzdelávanie dievčat). In *Technológia vzdelávania tretieho tisícročia*, 1. Nitra : Ústav didaktickej technológie PF VŠPg v Nitre, 1995, s. 127 – 130; HOLLÝ, Karol. Česko-slovenské vzťahy a „ženská otázka“ na prelome 19. a 20. storočia. In ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajištění historiografie*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006, s. 335 – 356.

³⁹ MALIAK, *Pokus so slovenským dievčenským ústavom*, s. 297 – 301.

⁴⁰ Pozri prehľad publicistiky o tejto škole PŤEMRA, *Školstvo na Slovensku* [1993], s. 430 – 431.

2.2. „Študovať na vysokých školách, je predsa len neženské“⁴¹

Faktor spoločenských predsudkov voči ženám a ženskej vzdelanosti

Popri inštitucionálno-právnych limitoch edukácie dievčat nemenej dôležitý faktor predstavovali v súdobej spoločnosti dominujúce hodnotiace postoje a náhľady na možnosť vzdelávania dievčat. Netreba zvlášť zdôrazňovať, že tieto všeobecne rozšírené postoje boli k tejto alternatíve naladené skôr negatívne než pozitívne. V tejto veci je výpovedná spomienka Vilmy Sokolovej na Vansovej charakteristiku vtedajšej situácie: „U nás, žiaľ! Bohu, sú predsudky oproti ženskému štúdiu také zakorenené a také bludné, že to až žiaľ! Najvyznikajúcejší mužovia naši myslia, že keď by už raz voľno bolo ženám študovať, že už vtedy nebude dobrých manželiek, ani hospodyniek, že to už všetko bude na univerzitách.“⁴² Z citátu je zrejmé, že predstava ženy s univerzitným diplomom nebola vôbec samozrejماً. Nasledovný fragment z korešpondencie Izabely Textorisovej s Vilmou Sokolovou ilustruje, že aj v rámci ženskej časti spoločnosti boli tieto negatívne obrazy ženského univerzitného štúdia rozšírené. Textorisová v ňom spomína svoju polemiku s L. Podjavorinskou na jar 1898, keď sa ich na prvý pohľad priateľský rozhovor počas prechádzky jarnou prírodou otočil na neprijemné témy: „Potom prišlo vyzvedanie. Doniesla reč na emancipáciu, osvedčivši ovšem úprimne hneď vopred, že ona je nepriateľka všetkých takých snáh; potom opýtala sa zrovna o moju mienku. Nuž, reku, ak mienka tú emancipáciu ostrihanú, fajčiacu a popijajúcu v kompánii veselých kamarátov, tej emancipácii nie som priateľka. Ale tej emancipácii, do ktorej zahrnuli všetky vyššie snahy žien, som horlivá prívrženkynja. Ona čosi nato, že študovať na vysokých školách, je predsa len neženské.“⁴³ Paradoxne, práve konzervatívna L. Podjavorinská ako dopisovateľka slovenských periodík v Amerike samostatne zarábala „duševnou prácou“.⁴⁴

2.3. Predpoklad postupného prenikania žien do verejnej sféry: konceptia Vychovávacieho ústavu dievčenského Samuela Ormisa z r. 1871

Názory významného pedagogického mysliteľa Samuela Ormisa⁴⁵ sú kľúčovým prameňom tejto štúdie. Ako prvý z jeho textov som vybral dvojdielny programový text z *Obzoru* (1871), v ktorom sa venuje koncepcii a programu už spomenutého *Vychovávacieho ústavu dievčenského* vo Veľkej Revúcej. Zaujme na ňom predovšetkým Ormisova argumentácia, založená na predpoklade realizácie žien mimo súkromnej sféry, teda sféry domáceho hospodárstva. V prvej časti textu zdôvodňuje potrebu takejto in-

⁴¹ Ludmila Podjavorinská (podľa I. Textorisovej).

⁴² SOKOLOVÁ, Vilma. Ze vzpomínek na Slovensko. In *Průdy*, 20, 1936, 2, 1936, s. 98.

⁴³ List B. Textorisovej V. Sokolovej-Seidlovej z 13. 10. 1898. Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Sokolová-Seidlová Vilma.

⁴⁴ Zarábala okolo 120 korún mesačne. Pozri VALEHRACHOVÁ-MATULAYOVÁ, Margita. *Ženská otázka v tvorbe Ludmily Podjavorinské* [prednáška v Bojniciach, 1972]. Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia (ďalej SNK-ALU), sign. 198 N 32.

⁴⁵ O S. Ormisovi pozri SROGOŇ, Tomáš. *Samuel Ormis. Život a dielo*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1976, 158 s.

štitúcie a argumentuje zmenou spoločenských pomerov – očakáva totiž, že v krátkej budúcnosti bude spoločnosť od ženy vyžadovať omnoho viac ako doteraz. V tejto súvislosti formuloval zabezpečenie nevydatej ženy: „[...] vtedy za povinnosť, a to svätú povinnosť pokladať si musíme, dcéry svoje tak vychovávať, aby boli v stave poctive hľadať si výživnosť, [...] žeby aj úrad zastávať mohli, čo dnes zajtra do života vstúpi, že budeme mať nielen učiteľkyne, ale i poštárky, telegrafistky, lekárky atď. ženské.“⁴⁶ Tu stačí spomenúť, že ešte v roku 1913 sa viedli nezvyčajne ostré polemiky (čo ešte spomeniem na inom mieste) o tom, či má žena právo zostať slobodná⁴⁷. V tomto kontexte si citované Ormisove závery skutočne zaslúžia pozornosť.

Jeho otvorené myslenie možno vidieť aj v druhej časti textu, v ktorej sa venuje učebnému plánu pre túto vzdelávaciu inštitúciu. Predmety pre dievčatá delí na riadne a mimoriadne. Z tých prvých je vhodné spomenúť, že v „*II-ročnom behu*“ sa v rámci počtovedy mali dievčatá učiť aj praktickým zručnostiam: „[...] oboznámenie *sporitelien a assekurácií; vedenie kníh*.“ Mimoriadne predmety sa, okrem klavíra, koncentrovali na výučbu jazykov – francúzštiny a dokonca latinčiny (nemčina a maďarčina mali miesto medzi riadnymi predmetmi). Za pozornosť stojí najmä Ormisova argumentácia v prospech vyučovania latinčiny: „*Jestliby kto žiadal, jako to už v Temešváre sa stalo, aby jeho dcéra i z latinskej reči složila zkušku na gymnasiume, a tak pripravovala sa na universitu, snád lekárstvo študovať, tomu k vůli i latinsky privátne za osobitný plat sa bude učiť*.“⁴⁸ Začiatkom 70. rokov, keď museli ženy v Uhorsku čakať na povolenie univerzitného štúdia viac ako dvadsať rokov, to bol učebný plán skutočne priekopnícky. Ako si však ešte ukážeme, Ormis v jednom zo svojich ďalších textov *de facto* negoval citované myšlienky. To však súviselo s dominujúcou ideológiou nacionalizmu, ktorá nepochybne ovplyvnila aj charakter oficiálnych či mienkotvorných projektov edukácie dievčat v rámci slovenského národného, resp. slovenského ženského hnutia. Na rozdiel od citovaných myšlienok Ormisa sa v nich nekládol dôraz na alternatívu samostatnej realizácie žien vo verejnej sfére, ale naopak, práve utvrdzovali ohraničenie žien hranicami súkromnej sféry.

2.4. Domácnosť ako priestor na plnenie ženskej „služby národu“

Ambro Pietor v roku 1870 v časopise *Orol* písal, že nepriatelia ženskej emancipácie tvrdili, že ženy sú len ozdobou spoločnosti a sú tu len na to, „*aby oslad'ovaly trpké okamyhy pohlaviu mužskému*“. Tomu je podľa neho prispôsobená aj výchova a vzdelávanie dievčat: „*Naše dievčatá nevychovávaly sa posiaľ pre život, pre dom, ale len preto, aby sa skvely*.“ Parafrazujúci Pietra, žena teda nemala byť len peknou a milou spoločníčkou muža, ale mala by nadobudnúť najmä praktické vedomosti a zručnosti. Je zrejmé, že ich mala uplatniť najmä pri vedení domácnosti a výchove detí. Pietor však agitoval aj za modifikáciu a prehĺbenie edukácie budúcich matiek v tom zmysle,

⁴⁶ ORMIS, *Výchovný ústav dievčenský*, s. 24.

⁴⁷ Podrobnejšie HOLLÝ, Karol. Kauza „Olga Rubešová“. Názory na emancipáciu žien v publicistickej diskusii k divadelnej hre. In CVIKOVÁ – JURÁŇOVÁ – KOBOVÁ, *História žien*, s. 240 – 266.

⁴⁸ ORMIS, *Výchovný ústav dievčenský*, s. 32.

že „ak ale matka jako vychovateľka má obracať svoju pozornosť i na duševný rozvoj svojich dietok, musí byť sama k tomu usposobená, musí byť sama dostatočne vzdelaná“. Hoci Pietor v tomto článku obhajoval aj duševné schopnosti žien všeobecne, napr. ich potenciál na rozvoji vedy, rozšírenie vzdelania žien malo smerovať najmä ku kvalitnejšej výchove detí a spravovaniu domácnosti.⁴⁹

Dom ako priestor na realizáciu žien bol typickým a dominujúcim východiskom náhľadov na ženskú vzdelanosť v prostredí slovenskej národoveckej society aj v neskoršom období.⁵⁰ Toto konštatovanie však treba doplniť druhou základnou charakteristikou, vyplývajúcou z dominujúceho nacionalistického diskurzu, a to konkrétne v tom zmysle, že rola gazdinej a matky sa chápala ako „služba národu“ a naopak, napr. rozhodnutie ženy nevydať sa, a teda nevykonávať stanovenú rolu manželky a matky, sa hodnotilo ako nemravné stanovisko,⁵¹ ktoré bolo navyše v rozpore s „národným záujmom“. Ešte aj v roku 1913 sa v tejto veci jasne vyjadril (v rámci už spomenutej diskusie) predseda SNS Pavel Mudroň: „Ženu Pán Boh stvoril, aby pokolenie ľudské nevyhynulo. So zásadou: nevydať sa, je nevyhnutne spojené sprotivenie sa ženy proti úlohe jej stvorenia, alebo hriechne telesné obcovanie. Z čoho ani jedno, ani druhé za príklad stavať nemôžeme. A z národného ohľadu sa to vôbec zatradiť musí, lebo by viedlo k vymieraniu národa.“⁵² Odkaz Mudroňových slov je jasný – žena bola hodnotnou ľudskou bytosťou iba ako rozmnožovateľka národného spoločenstva, resp. vedomé a nijakými inými okolnosťami nezapríčené odmietnutie tejto roly by ženu eticky degradovalo.

Hoci Mudroňove myšlienky sa môžu zdať radikálne konzervatívne, treba upozorniť na to, že išlo v zásade o totožnú líniu myslenia o žene a ženskej vzdelanosti, akú nachádzame v programovom dokumente Živeny už na začiatku 70. rokov. *Príhlas k ct. obecnstvu slovenskému*, ktorý vydalo vedenie Živeny roku 1872, propaguje ciele Živeny, najmä zakladať dievčenské vzdelávacie ústavy a ich prostredníctvom vplývať na osobnosť a charakter žien budúcich generácií: „[...] A či nezaslúžia snahy tie podpory aj od pohlavia mužského, pre ktoré chce sa spolok náš starať, aby malo na budúce milú ale i výdatnú podporu v svojich namáhavých prácach, v svojich trpkých bojoch za voľnosť a blahobyť národov a vlasti? [...] Či národ nemá radosť z takých dcér, ktoré vedia si viesť vzornú domácnosť, a ktoré vychovávajú mu zdarné deti, čo zastanú si neohrožene za jeho život a za jeho práva? [...] A hľa takéto dcéry, manželky a občanky chce vycho-

⁴⁹ Pozri a porovnaj PIETOR, Ambro. Vzdelanie žien. In *Orol*, 1, 1870, 10, s. 326 – 327.

⁵⁰ Porovnaj napr. URAM-PODTATRANSKÝ, Rehor. Naším slovenským matkám. In *Dom a škola*, 11, 1895, 8, s. 286 – 290.

⁵¹ Argumentácia prostredníctvom kategórie mravnosti bola typická aj pre E. Maróthy-Šoltésovú, pozri MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, Elena. Potreba vzdelanosti pre ženu, zvlášť zo stanoviska mravnosti. In *Letopis Živeny II*. Turčiansky Sv. Martin : „Živena“, spolok slovenských žien 1898, s. 154 – 190; MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, Elena. Ženská otázka a mravnosť. In *Živena*, 4, 1913, 6 a 7, s. 168 – 174 a 189 – 208. Pozri tiež MINÁRIKOVÁ, Marianna. Zápisníky Eleny Maróthy-Šoltésovej. In *Literárny archív* 21/84, Martin : Matica slovenská, 1985, s. 7 – 39; WEBER, *Feminism, patriarchy, nationalism*.

⁵² MUDROŇ, Pavel. „Olga Rubešová“. In *Národné noviny*, 29. 5. 1913, roč. 44, č. 61, s. 1. Podrobnejšie o kontexte a súvislostiach tohto textu pozri HOLLÝ, *Kauza „Olga Rubešová“*.

vávať „Živena“ vo svojich dievčenských ústavoch!⁵³ Snahy Živeny o slovenskú gazdinskú školu netreba vnímať iba ako „skromnú požiadavku v ťažkých pomeroch“, ale skôr ako programový postulát, konzekventný s náhľadmi národovcov a národovkyň na spoločenskú rolu ženy.⁵⁴ Všeobecným východiskom týchto postojov bolo presvedčenie o rozdieloch medzi mužmi a ženami, čo sa konkrétne týkalo aj rozumových schopností, spôsobov vnímania sveta, a teda aj konania.

2.4.1. Presvedčenie o esenciálnych rozdieloch medzi mužmi a ženami

Vymedzenie priestoru na realizáciu žien súkromnou sférou vyplývalo aj z rozšírenej mienky o esenciálnych odlišnostiach medzi mužskou a ženskou psychikou, resp. ich duševnými schopnosťami. V tomto kontexte si znova zasluhuje pozornosť S. Ormis. Vo svojom známom diele *Výchovoveda* píše: „Žena je presebná, muž pre iných pracujúci. Žena má byť krásna, mierna, pokorná, trpelivá, opatrná, domasedná, počestná a stýdlivá: muž má byť mocný, smelý a odvážny. Nič tak nešpatí muža ako bojajlivosť, a ženu smelosť a netrpeľivosť [...] V malých prácach, kde netreba presilenia, dlhší čas vydrží žena, na pr. pri domácich prácach: ťažké ale práce vykonať vládze len muž. [...] Pri dievčatách prevahu má cit, pri chlapcoch myseľ [...] Pri výchove dôležitejšie je účinkovanie matky, pri výučbe otcovo. A zkušenosť dosvedčila, že veľkí mužovia mali šľachetné a dobré matky.“⁵⁵ Z týchto vývodov o rozdieloch medzi mužmi a ženami nie je potrebná dlhá argumentácia k záveru, že sa žiada, aby žena pôsobila viac v domácnosti než vo verejnom živote.

V druhom diele *Výchovovedy (Učboveda)* nachádzame stať, v ktorej Ormis obhajuje právo ženy vykonávať učiteľské povolanie. Treba konštatovať, že toto povolanie pre ženu nebolo v danom období samozrejým,⁵⁶ a preto Ormisovo uvažovanie možno

⁵³ PIETOR, Ambro – PIVKOVÁ, Anna – MUDROŇOVÁ, Anna. Prihlas k ct. obecnstvu slovenskému. In *Živena. Národný almanach*. Turč. Sv. Martin : „Živena“, spolok slovenských žien, 1872, s. 231.

⁵⁴ Porovnaj napr. SOLTÉSZOVA, Elena. Dozvuky ku poslednému valnému shromáždeniu Živeny. In *Slovenské pohľady*, 2, 1882, 5, s. 433 – 437, najmä s. 433.

⁵⁵ ORMIS, Samuel. *Výchovoveda pre seminaristov a rodičov, diel prvý*. Veľká Revúca : Majetok nakladateľského spolku, 1871, s. 72 – 73.

⁵⁶ Povolanie učiteľky nebolo všeobecne prijímané ani o niekoľko desaťročí neskôr, čo možno ilustrovať textom z roku 1912, ktorý upozorňuje na nevhodnosť ženského vyučovania chlapcov, pozri: S. S. Možno-li učiteľkám so zďarom sveriť výchovu detí mužského rodu? In *Domácnosť a škola*, 2, 1912, 7, s. 201 – 203. Redakcia (pravdepodobne Jozef Maliak, ktorý časopis redigoval) však v poznámke pod článkom vyjadrila kritiku k tomuto príspevku. Na druhej strane sa na prelome storočí stretávame so špeciálnym záujmom o ženy-učiteľky: „*Súbeh vypisuje dcéro-cirkev ev. a. v. sklabinská v Turci na uprázdnenú stanicu riadneho učiteľ'a, poť'ažne učiteľ'ky. [zvýraznené v origináli.] plat 600 korún, poť'ažne pri podpore štátnej 800 korún, bývanie, záhrada a kurivo. O stanicu túto uchádzať sa chcėjuci nech zašlú s prosbopisom svoj učiteľ'ský diplom na evanjelický furský úrad v Hornom Jasene (Felső Jeszen p. Turóc z Szt. Márton) do 20. augusta 1900.* [zvýraznenia v origináli]“. Pozri Súbeh. In *Národné noviny*, 31, 7. júla 1900, 78, s. 3. V súvislosti s touto výzvou sa žiada vysloviť predpoklad (ktorého platnosť môže potvrdiť len seriózny výskum), že prostredie evanjelických farárskych rodín vytváralo priaznivé podmienky na edukáciu dievčat. Vyplýva to napr. z listu E. Šoltésovej V. Sokolovej, v ktorom pisateľka postrehla, že spisovateľky zväčša pochádzajú z evanjelických farárskych rodín. Pozri list E. Maróthy-Šoltésová V. Sokolovej-Seidlovej z 2. 1. 1897. SNK-ALU, sign. M 98 H 27.

hodnotiť ako novátorské. Avšak svoju argumentáciu, konzistentne s vyššie citovanou časťou *Výchovovedy*, zakladá na predpoklade prirodzených rozdielov medzi mužom a ženou pri výkone učiteľského povolania: „*Ani čisto mužská, ani čisto ženská učba je nedostatočná, obe sú potrebné: a síce do 6-ho roku prevažne ženská, od 6–12-ho rovnomerne mužská ženská, od 12–18-ho prevažne mužská.*“ Argumentuje tým, že „*žena pôsobí na cit, muž na rozum a keďže je potrebné vzdelávať ako rozum tak aj cit, učiť by mali ženy aj muži.*“⁵⁷

Z diferencie medzi mužom a ženou na základe prevahy rozumu na jednej strane a citu na strane druhej sa vyvodzovala aj intelektuálna prevaha muža nad ženou. Jasne to vyjadrila jedna z prvých absolventiek medicíny v Uhorsku, Mária Bellová: „[...] *vtedy všeobecná mienka bola tá, že dievčenský mozog je nie tak dokonale vyvinutý ako u chlapcov a dievčatá sa nehodia pre duševné práce.*“⁵⁸ Túto „všeobecnú mienku“ zastávala aj popredná osobnosť slovenského ženského hnutia, Elena Maróthy-Šoltéssová. U muža predpokladala prevahu rozumu, u ženy zas citu,⁵⁹ muža teda pokladala za viac predurčeného na duševnú činnosť než ženu: „[...] *ovšem netreba upierať, že umová prevaha je na strane muža, prečo v mnohých duchovných úkoloch žena muža vo všeobecnosti nedostihne ani v úplne rozvitom stave.*“ Šoltéssová z toho prirodzene nevyvodzuje záver, podľa ktorého by mala žena zotrvať v nevzdelanosti: „*No toto jej ničoho neujíma, ona veľmi čestne ob stojí, keď náležite vzdelá sa len po tie hranice, ktoré povoľujú jej duševné schopnosti.*“⁶⁰

2.4.2. Šoltésovej riešenie problému „*Prečo má byť žena vzdelaná?*“

Možno si položiť otázku, kde boli podľa E. Šoltésovej hranice týchto duševných schopností žien? Určitú odpoveď možno vyčítať v jej článku *Prečo má byť žena vzdelaná?*, uverejnenom v *Dennici* (1898). Táto obhajoba ženskej vzdelanosti je založená na troch zásadných argumentoch. Prvý patrí do široko ponímanej etickej sféry, v rámci ktorej sú si muž a žena úplne rovní – žena má byť teda vzdelaná: „*Najprv preto, že je tiež človekom usposobeným, i povinným duševne zdokonaľovať sa. Zodpovednosť za mravný pokrok alebo úpadok človečenstva je tak na nej, ako na mužovi.*“ V druhom argumente prechádza zo všeobecnej, resp. teoretickej roviny ku konkretizácii priestoru na uplatnenie ženskej vzdelanosti: „*Potom preto, aby prešľachetno ponímala i prevádzala svoje dôležité a neľahké ženské povolanie ako manželka, matka – vychovateľka i správkyňa domácnosti.*“ Až v treťom argumente pripúšťa možnosť uplatnenia ženskej vzdelanosti za hranicami súkromnej sféry: „*A konečne preto, aby, jestli jej potreba toho, vedela sa i mimoriadnym, samostatným povolaním počestne vyživiti a byť užitoč-*

⁵⁷ ORMIS, Samuel. *Výchovoveda pre seminaristov a rodičov, diel druhý: Učboveda*. Veľká Revúca : Nákladom Samuela Ormisa, 1874, s. 105. Okrem povolania učiteľky Ormis obhajoval aj možnosť lekárskej profesie pre ženy.

⁵⁸ BELLOVÁ, Mária. *Curriculum vitae [vitae]*. SNK-ALU, sign. 150 BS 1, s. 1.

⁵⁹ „V Šoltésovej reflexiách tvoria vzájomné protipóly muža a ženy um a cit – oboje spolu vedie k dokonalosti.“ Pozri MINÁRIKOVÁ, *Zápisníky Eleny Maróthy-Šoltésovej*, s. 16.

⁶⁰ MARÓTHY-SOLTÉSZOVÁ, *Potreba vzdelanosti pre ženu*, s. 166.

ným členom spoločnosti.“⁶¹ Šoltéssová teda neodmietala možnosť za istých okolností aj alternatívneho zamestnania pre ženu, je však zrejme, že bola stotožnená s konceptom ženy ako primárne manželky, matky a gazdinej.

Šoltéssová však zároveň obhajovala právo žien na vzdelávanie, presahujúce rámec domácnosti: „*A jestli v tuhom, náramnom konservatisme i naďalej nechceli by sme žene vyššie dať vzhliadnuť od varešky, ihly a motyky, nuž ani pravé národné povedomie sa nerozšíri u nás.*“⁶² Pracovala teda s konceptom gazdinej a matky, ktorá mala byť taká vzdelaná, aby bola schopná šíriť ideu národa, resp. slovenské národné povedomie v rámci rodiny či domáceho hospodárstva. Zrejme išlo o víziu programového rozvíjania vedomostí a zručností, zameraných na slovenský jazyk a literatúru, resp. na vzdelanie humanitného charakteru všeobecne. Nepriamo to dokazuje aj jej list Vilme Sokolovej, v ktorom písala: „[...] *keby všetky Slovenky dostávaly základnejšiu, duchovne záživnejšiu výchovu, nuž i viac spisovateliek vyskytovalo by sa medzi nimi.*“⁶³ Domnievam sa, že nebude nekorektné, ak Šoltésovej koncept pomenujeme ako samovzdelávanie sa žien prostredníctvom poučných a zábavných spisov a časopisov v domácnosti. Fakt je, že aj takáto umiernená požiadavka narážala na odpor väčšinovej spoločnosti vrátane vodcov národného hnutia. Túto situáciu celkom výstižne opísala v kľúčovom texte o potrebe vzdelanosti pre ženu: „*Akási vzdelanosť ducha nie za výhodu, lež za nehodu je považovaná; v očiach muža každá chvíľa, ktorú žena snád' pri knihe by strávila, bola by prehrešením proti povinnosti, lebo bola by na ujmu inej, makave užitočnej práce.*“⁶⁴ Tu možno ešte dodať, že roly matky a gazdinej neboli vo vylučujúcom sa vzťahu k takémuto druhu vzdelávania. Domácnosť síce netvorila ideálne podmienky na štúdium, ale ako nepriamo vyplýva z fragmentu z autobiografie Ľ. Podjavorinskej, duševnú prácu bolo možné zosúladiť s domácimi prácami: „*Verše písavala som pri varení. Mala som nachystanú ceruzku a kúsok papiera, a kým som miesila na rezance, lebo cesto rozvalkávala, zatiaľ sa mi zrodila myšlienka a sypali rýmy.*“⁶⁵

2.4.3. Dennica vyzýva Slovenky k „národnej činnosti“: Podel'te sa so svojimi spôsobmi vedenia domácnosti!

Napokon aj príbeh genézy *Dennice* a ranej fázy vývoja tohto prvého ženského časopisu v rámci slovenskej národoveckej society v mnohých ohľadoch korešponduje s týmito koncepciami. Tejto problematike som sa podrobnejšie venoval na inom mieste,⁶⁶ do toho textu som vybral len jednu drobničku, ktorá má však zaujímavú výpovednú hodnotu. Je známe, že Ján A. Wágner podrobil prvé číslo *Dennice* ostrej kritike v re-

⁶¹ ŠOLTÉSOVÁ, Elena. Prečo má byť žena vzdelaná? In *Dennica*, 1, 1898, 4, s. 49.

⁶² MARÓTHY-SOLTÉSZOVÁ, *Potreba vzdelanosti pre ženu*, s. 188.

⁶³ List E. Maróthy-Šoltéssovej V. Sokolovej-Seidlovej z 2. 1. 1897. SNK-ALU, sign. M 98 H 27

⁶⁴ MARÓTHY-SOLTÉSZOVÁ, *Ženská otázka a mravnosť*, s. 162.

⁶⁵ KOCÁK, Michal. Ľudmila Riznerová-Podjavorinská: Autobiografia. In *Literárny archív*, 28/91. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 30.

⁶⁶ Pozri: HOLLÝ, Karol. Genéza *Dennice*, prvého ženského časopisu na Slovensku. In *Aspekt*, 10, 2004, 1, s. 62 – 71; HOLLÝ, Karol. Ženský a chlapecký svet. Prvý slovenský časopis pre ženy ako ideologický konflikt. In BYSTRICKÝ, Valerián – ROGULOVÁ, Jaroslava (eds.). *Storočie škandálov. Aféry v moderných dejinách Slovenska*. Bratislava : Spoločnosť Pro Historia, 2008, s. 35 – 42.

cenzii, publikovanej v *Národných novinách*. Jednou z hlavných výčítiek bola prílišná koncentrácia tohto nového ženského periodika na beletriu; recenzent ako alternatívu navrhoval texty, ktoré môže žena využiť v praxi, t. j. predovšetkým v kuchyni.

Na konci májového čísla *Dennice* nachádzame poznámku, nazvanú *Milým čitateľkám „Dennice“*, ktorá svedčí o tom, že redaktorka T. Vansová odkaz recenzie *Národných novín* do istej miery prijala. V poznámke sa totiž deklaruje modifikácia obsahu časopisu, a to v súlade s odporúčaniami recenzenta: „*Od týchto čias bude donášať Dennica viac praktických pokynov pre našu domácnosť, ako i drobnejšie, nášmu oboru zaujímavé články.*“ V intenciách Wágnera bol „náš odbor“ definovaný predovšetkým domácnosťou. *Dennica* vyzývala Slovenky, aby sa o svoje zručnosti podelili s ostatnými: „*Daktoré panie nerady sdelia spôsob pripravovania toho, čo tvorí ich chlúbu. To je veľká chyba. Boh dal nám dary naše, aby sme ich užili v prospech svojich spoločných, nie aby sme tieže sťa tú hrivnu, zakopali.*“ Takýmto spôsobom môžu ženy participovať na národnom živote: „*I takto slúžiť môžeme dobrej veci, i takto staneme sa činnými údami nášho milého národa a pomôžeme pozdvihnúť, zveladiť ho.*“⁶⁷

2.5. Nacionalizmus verzus feminizmus – k povahe požiadaviek slovenského ženského hnutia: vzdelanosť vo všeobecnosti alebo „slovenská“, či „svojská“ vzdelanosť?

Na doteraz analyzované postoje je charakteristickým východiskom ideológia nacionalizmu slovenského národného hnutia, resp. slovenského ženského hnutia. Tento komplexný a zložitý fenomén mal niekoľko typických prejavov, z ktorých si ukážeme predovšetkým – vyjadrené Vajanského terminológiou – svojskosť, t. j. „slovenskosť“ či „slovanskosť“.⁶⁸ Inými slovami, želaným cieľom bola „slovenská vzdelanosť“ pre ženy, a nie vzdelanosť vo všeobecnosti. Rozmenené na drobné to znamená, že vzdelávanie a rozširovanie obzoru mladých žien v maďarčine vlastne nebolo žiaduce. K priblíženiu tohto problému bude užitočné vrátiť sa ešte raz k Samuelovi Ormisovi. Vieme, že pri koncipovaní učebného plánu pre revúcky Vychovávaci ústav dievčenský zohľadnil aj vyučovanie cudzích jazykov. Avšak fragment z ďalšieho Ormisovho textu *Domáca ženská výchova*, publikovaného už v nasledujúcom roku (1872), je s týmto učebným plánom v zjavnom protiklade: „... dcéra slovenská nemá sa učiť žiadnej cudzej reči, ani maďarskej, ani francúzskej alebo anglickej, lebo ktorúkoľvek sa z nich naučí, už

⁶⁷ Milým čitateľkám „Dennice“. In *Dennica*, 1, 1898, s. 80.

⁶⁸ Odmietavé stanovisko Vajanského k akýmkoľvek požiadavkám ženskej emancipácie je známe. Domnievam sa však, že napriek tomu sú koncepcie tohto nepochybne mienkotvorného národovca nevyhnutným kontextom na analýzu textov, taktiež mienkotvornej, Šoltésovej. K Vajanskému pozri napr. HOLLÝ, Karol. Negácia udalostnej histórie a historický optimizmus: historická ideológia S. H. Vajanského (1881 – 1897). In *Historický časopis*, 57, 2009, 2, s. 243 – 269; TARANENKOVÁ, Ivana. Sformovanie koncepcie: 1879 – 1881 (K literárnoestetickým názorom S. H. Vajanského). In *Slovenská literatúra*, 53, 2006, 1, s. 24 – 31; TARANENKOVÁ, Ivana. Potvrdzovanie východísk (Názory S. H. Vajanského na kultúru, umenie a literatúru v priebehu rokov 1882 – 1890). In *Slovenská literatúra*, 53, 2006, 2, s. 110 – 129.

jej srdce otroví, tak že nikdy nebude dokonalou Slovenkou.“⁶⁹ Podobne argumentovala napr. Elena Maróthy-Šoltésová, ktorá otvorene označila (len nedávno vzniknuté) vyššie dievčenské školy za nevhodné pre Slovenky. Okrem praktických problémov, súvisiacich s vyučovaním špecializovaných predmetov v nezrozumiteľnom jazyku (čo vyplývalo zo slabej znalosti maďarčiny), jej negatívny postoj nepochybne vyplýval aj z obavy, že po slovensky hovoriace dievča, potenciálna stúpenkyňa ideálov slovenského národného hnutia, sa tejto vlastnej komunite „odcudzí“.⁷⁰ Šoltésová celkom otvorene a programovo vyzýva na uzavretie edukácie dievčat v hraniciach súkromnej, domácej sféry: „*Pestujme v domoch našich čistý plameň lásky, nešpiňme krby svoje draho kúpenými otrokami, ktorí nám za peniaze naše nesú do rodín jed zrady! Čo vyhnali z poradných sieň, vysokých škôl, celého verejného života, nech najde sväté miesto na čistej ženskej hrudi, v tichom útulku slovenských domov!*“⁷¹ Týmto citátom Šoltésová zakončila relatívne obsiahle pojednanie programového charakteru, ktoré celkom zjavne ukazuje nadradenosť nacionalizmu nad – vo svojej podstate univerzálnymi – myšlienkami ženskej emancipácie.

V kontexte diferencovaných prúdov v slovenskom národnom hnutí by podrobnejšia analýza možno potvrdila alebo aspoň podporila v historiografii tradovanú tézu, že mladšia hlasisticko-prúdistická línia v slovenskom národnom hnutí bola otvorenejšia k úsiliu o emancipáciu žien. Ide však o analyticky náročnú problematiku (na tomto mieste nie je na jej analýzu priestor), a to najmä pre často nepovšimnuté súvislosti, že hlasisticko-prúdistická (či masarykovsko-slovakofilská) opozícia proti martinskému centru SNS bola napriek deklarovanému liberalizmu, humanizmu či kozmopolitizmu rovnako nacionalistická ako turčianskosvätomartinskí národovci. Možno to ilustrovať napr. na texte Antona Štefánka *Slováci vo Viedni*, v ktorom sa venuje aj problematike „Slovenky vo Viedni“. Štefánek tu predstavil ženu ako „*nositeľku národnej uzavrenosti a slovenskej myšlienky*“, imúnnu voči „*veľkomestským špatnostiam a zvláštnostiam*“. Rolu „*cudzieho*“, charakteristickú pre nacionalistické myslenie, zohrávali v tomto prípade *Nemci* a Štefánek v tejto súvislosti konštatoval: „*Menovite Slovenka opovrhuje Nemcom*.“ Štefánek ďalej zdôrazňuje mravnosť Sloveniek vo Viedni, ktoré sa usilujú obmedzovať prehrešky proti morálke zo strany ich manželov. Prostredníctvom udržiavania „*populačnej sily*“ zdôrazňuje aj ústrednú materskú rolu ženy. Sumarizujúc, ženy pre aktivity slovenských národovcov vo Viedni plnili funkciu „*servisu*“, bez ktorého by sa sotva dočkali výraznejších úspechov.⁷² Možno tak vysloviť predpoklad, že v rámci diferencovaných prúdov v slovenskej národoveckej societe bolo dôležitým spoločným prvkom práve jednotné, resp. veľmi podobné chápanie úlohy ženy v národe, čo malo, prirodzene, ďalekosiahle následky na postoje k jej sociálnemu statusu, ako aj ku koncepciám ženskej vzdelanosti. Na druhej strane však treba povedať, že krátko pred prvou

⁶⁹ ORMIS, Samuel. Domáca ženská výchova. In *Živena. Národný almanach*. Turč. Sv. Martin : „Živena“, spolok slovenských žien, 1872, s. 174.

⁷⁰ Porovnaj SOLTÉSŤOVA, *Dozvuky ku poslednému valnému shromáždeniu*, s. 434 – 435.

⁷¹ Tamže, s. 437.

⁷² Porovnaj: ŠTEFÁNEK, Anton. *Slováci vo Viedni*. In *Slovanský prehľad. Sborník statí. Dopisův a zpráv ze života slovanského*, 6, 1904, s. 154 – 155.

svetovou vojnou sa situácia do určitej miery mení. V tomto období zaznamenávame v slovenskej tlači opozičnej voči *Národným novinám* (napr. v *Slovenskom denniku* či *Prúdoch*) viacero textov, ktoré obhajovali právo žien na uplatnenie sa vo verejnej sfére.⁷³

2.6. Alternatíva samostatnej profesionálnej realizácie ženy

Plánovaná gazdinská škola Živeny mala vychovávať predovšetkým národne uvedomelé ženy v domácnosti. Nepriamo sa tak predpokladala ekonomická závislosť ženy od muža. V tomto kontexte možno považovať za charakteristické, že apel Klemy Ruppeldtovej z roku 1896, aby Výbor Živeny rozšíril program plánovanej dievčenskej školy, nebol (prinajmenšom v oficiálnych deklaráciách) zohľadnený. Ruppeldtovej sa totiž plánovaná gazdinská škola zdala málo efektívna z hľadiska skutočných potrieb žien, preto navrhovala, „že by dľa okolností živote požadujúcich, viacej zreteľ obrátený bol na výchovu dcér slovenských pre samostatné postavenie, tj. aby sa dievčence naše vychovávali aj k prácam, ktorými by si prípadne samie čestne chlieb vydobyť mohli“⁷⁴. Ako sme už uviedli, Šoltésová síce prijímala možnosť samostatne zarábajúcej ženy, avšak len v druhom pláne, resp. ako eventualitu, s ktorou treba možno rátať. V podmienkach dualistického Uhorska však získanie vyššieho vzdelania pre ženy (v maďarčine) bolo v istom zmysle v rozpore s dominujúcimi konzervatívnymi stanoviskami národovcov a národovkýň. Tie vychádzali z koncepcie, podľa ktorej boli všeobecné požiadavky emancipácie žien podriadené nacionalistickému chápaniu funkcie edukácie dievčat, a tá bola definovaná predovšetkým v zmysle šírenia a utužovania národného povedomia. Na prelome storočí sa stávala čoraz aktuálnejšou aj ekonomická motivácia edukácie. Vzdelávanie žien bolo totiž priamo úmerne s modernizáciou a industrializáciou spoločnosti čoraz viac motivované potrebou získať kvalifikáciu, prostredníctvom ktorej si bolo možné nájsť zamestnanie. Tento aspekt sa s plnou naliehavosťou prejavil v čase prvej svetovej vojny, keď mužská časť obyvateľstva odišla od svojich rodín (žien a detí) na front. Analýza vzdelania, kvalifikácie a zamestnaneckej štruktúry žien pod zorným uhlom ich sociálnej situovanosti (napr. problematika nevydatých žien) je jednou z tém, na ktoré by sa mal sústrediť ďalší výskum.⁷⁵

3. Zhrnutie

Inštitucionálno-právny aspekt ženskej vzdelanosti v dualistickom Uhorsku sa vyznačoval postupným rozširovaním možností na vyššie vzdelávanie dievčat, a teda aj na profesionálnu realizáciu žien vo verejnej sfére. Zároveň však do istej miery aj utužoval vo vtedajšej spoločnosti dominujúce presvedčenie o rozdielnych spoločenských

⁷³ Porovnaj napr. HOLLÝ, *Kauza „Olga Rubešová“*.

⁷⁴ List Klemy Ruppeldtovej (výborničky Živeny) slávnemu Výboru z 5. 7. 1896. Ministerstvo vnútra SR, Slovenský národný archív, fond Živena, k. č. 21, č. j. 133.

⁷⁵ Cenné údaje o zamestnaneckej štruktúre žien uvádza vo svojej práci D. Vaněková. Pozri VANĚKOVÁ, *Ženská otázka a problematika žien*, s. 15 – 23.

rolách mužov a žien (napr. diferencované učebné plány, odlišná dĺžka štúdia, selekcia fakúlt umožňujúcich ženské univerzitné štúdium). Analýza gramotnosti ukázala nevelké rozdiely medzi mužmi a ženami v schopnosti čítať, pri aktívnom používaní jazyka v písomnej forme však boli tieto rozdiely výraznejšie v neprospech ženskej časti spoločnosti. Z analýzy diskurzu slovenského národného hnutia ako najdôležitejší záver vyplýva dominancia ideológie nacionalizmu vo vzťahu k požiadavkám ženskej emancipácie. Úsilie E. Maróthy-Šoltésovej zastrešené spolkom Živena o založenie gazdinskej, a nie inej dievčenskej školy, považujem za konzekventné s programovými postulátmi slovenského národného hnutia. Žena v ponímaní národovcov a národovkýň mala primárne plniť rolu „servisu“ v službách aktívnych národovcov (starostlivosť o rodinu a domácnosť), a predovšetkým realizovať svoju materskú rolu. Postoje k ženskému vzdelávaniu, ktoré akcentovali potrebu uplatnenia sa ženy vo verejnej sfére, síce existovali, avšak v období dualizmu neboli dominujúce. Vzdelanie žien, ktoré by sa stalo vstupnou bránou uplatnenia za hranicami súkromnej sféry, oficiálne programové dokumenty alebo mienkotvorné texty spravidla príliš nepropagovali, resp. nepovažovali takýto obsah edukácie žien za prioritný. Toto tvrdenie možno na záver ilustrovat' tým, že jedna z prvých absolventiek medicíny na budapeštianskej univerzite, Mária Bellová, sa nestala súčasťou kánonu slovenského ženského hnutia.⁷⁶ Podobne erudícia a odbornosť Izabely Textorisovej, ktorá bola vtedajšou vedeckou komunitou uznávaná botanička,⁷⁷ nebola nijako zvlášť zdôrazňovaná. Tieto príklady nepovažujem v kontexte mojej analýzy za náhodné, ale naopak, za charakteristické.⁷⁸

EDUCATION CONDITIONS OF WOMEN IN DUALISTIC HUNGARY AND THE SLOVAK NATIONAL MOVEMENT DISCOURSE AT THE END OF THE 19TH AND BEGINNING OF THE 20TH CENTURY.

Karol Hollý

In the first part of the study the author analyses the conditions of education for women in Dualistic Hungary which were legally determined primarily by Act Nr. 38 in 1868. The foundation of High and Upper Girls' Schools and women's admittance

⁷⁶ Podrobnejšie pozri HOLLÝ, Karol. Mária Bellová – „prvá slovenská lekárka“. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 631 – 643.

⁷⁷ O I. Textorisovej pozri napr. HRABOVEC, Ivan. Slovenská botanička Izabela Textorisová. In *Z dejín vied a techniky na Slovensku*, 9, 1979, s. 371–391; HRABOVEC, Ivan. Izabela Textorisová. In TIBENSKÝ, Ján et al. *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku* 2, Bratislava : Obzor, 1998, s. 892 – 899.

⁷⁸ V období medzi odovzdaním tejto štúdie do tlače a jej publikovaním vyšla monografia: HOLLÝ, Karol. *Ženská emancipácia. Diskurz slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia*. Bratislava : Prodam, 2011. Mierne upravený text tejto štúdie je súčasťou spomenutej monografie. Tam pozri aj odkazy na novšiu literatúru, predovšetkým na texty z kolektívnej monografie DUDEKOVÁ, *Na ceste k modernej žene*.

to university education was an important institutional aspect. The development of the issue is characterized by the gradual expanding of opportunities for girls and women to be educated at Secondary and High Schools, therefore resulting in their professional realization in the public sphere. The first part of the study also deals with the issue of female literacy. The second part of the study analyses efforts to establish a girls' school with Slovak language tuition, and addresses the perspective of the Slovak nationalist community and their attitude to the position of women in society and women's education. The most important conclusion resulting from this analysis of the discourses of the Slovak national movement is the dominance of the ideology of nationalism over the demands of women's emancipation. According to the leaders of the Slovak national movement, a woman should have primarily performed the role of „maintenance“ in domestic service for active nationalists (i.e. care for their husband and household) and in the first place should have implemented her motherly role. Officially declared requirements of the Slovak women's movement generally defended the rights of girls to education reasoned on their vital role as wives and mothers (unsuccessful efforts to establish Housekeeping School for girls), and their right to extend the level of elementary education by knowledge of literature and culture. Although there was evidence of attitudes to female education emphasising the need for the application of women in the public sphere (outside the household), these were not dominant attitudes during the period of dualism.

*Mgr. Karol Holly, PhD., Historický ústav SAV, P. O. Box 198, Klemensova 19,
814 99 Bratislava*